

Spis treści

Wstęp do teorii mechanizmów i maszyn	1
Cel i zakres przedmiotu	1
Pojęcia wstępne - Symbolika	2
Węzły	3
Więzy	5
Stopień ruchliwości	6
Stopień ruchliwości łańcucha kinematycznego	6
Klasyfikacja mechanizmów	9
Rodziny mechanizmów	9
Funkcjonalny podział mechanizmów	9

Wstęp do teorii mechanizmów i maszyn

Cel i zakres przedmiotu

Teoria mechanizmów i maszyn (TMiM) (Mechanisms and Machine Theory)– jest nauką obejmującą zagadnienia przeniesienia ruchu i sił w maszynach oraz zagadnienia określania sił wywołanych ruchem jak i badaniem związków między siłami a ruchem maszyny. Stanowi obok wytrzymałości materiałów jedną z dyscyplin nauki o maszynach.

TMiM dzieli się na:

- strukturę i kinematykę mechanizmów:
Klasyfikacja, teoria konstruowania, określanie torów prędkości i przyspieszeń (analiza mechanizmów), projektowanie w celu realizacji zamierzonego ruchu (synteza mechanizmów).
- dynamikę mechanizmów i maszyn:
Określanie sił działających na elementy maszyn, badanie związków między siłami a ruchem mechanizmu.

Bibliografia

1. Parszewski Z.: „Teoria Maszyn i Mechanizmów”. WNT, Warszawa 1983.
2. Morecki Adam, Knapczyk Józef Teoria mechanizmów i manipulatorów. Podstawy i przykłady zastosowań w praktyce. WNT, 2001
3. V. Ramamurti, *Mechanics of Machines*, Alpha Science International Ltd., Harrow, U.K., 2005
4. Ołędzki A.: „Podstawy Teorii Maszyn i Mechanizmów, WNT, Warszawa 1987.
5. Koźwiniak S. N.: „Teoria Mechanizmów i Maszyn”. MON, Warszawa 1956.
6. Szewalski R.: „Teoria Mechanizmów i Maszyn”. PWT, Warszawa 1959.
7. Wiśniewski S.: „Zbiór Zadań z Teorii Mechanizmów”. Wyd. PP, 1978.

Stosowane metody:

- Analityczne.
- Numeryczne, Analityczno-Numeryczne.
- Wykreślne.

Pojęcia wstępne - Symbolika

Ogniwo (link) – element poruszający się jak jedno ciało (np. korbówód). Czasami uwzględnia się odkształcalność (ciągną, elementy sprężyste). Ogniwo można zdefiniować tak jak bryłę sztywną, w której odległości między dowolnymi punktami nie zmieniają się lub zmieniają się na skutek odkształceń ogniwa.

- ogniwo nieruchome (*ostoja, podłoże, podstawa, korpus*)
- ogniwa ruchowe
  - o napędowe (*czynne, pędzące*)
  - o napędzane (*bierne, pędzone*)

Para kinematyczna (kinematic pair) - dwa ogniwa połączone ruchowo.

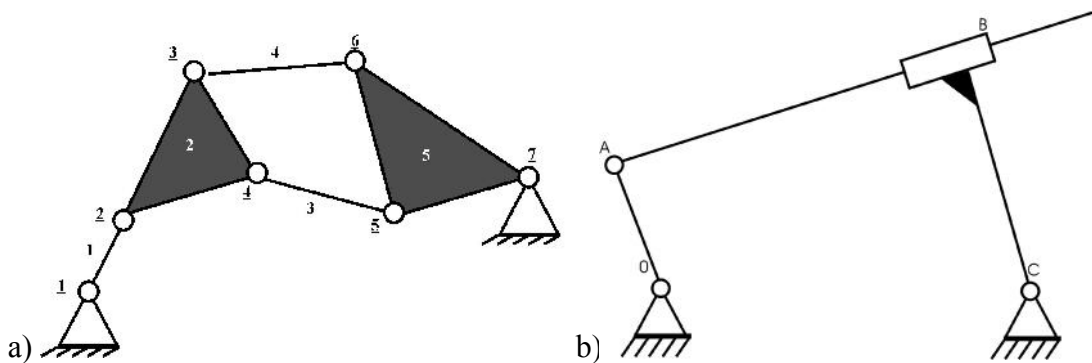
Węzeł (joint) – połączenie ogniw warunkujące ich względny ruch.

Mechanizm (mechanism): urządzenie przenoszące ruch z ogniwa napędowego na ogniwa napędzane, tak aby ich ruch był jednoznacznie określony.

Maszyna (machine): urządzenie zbudowane z kilku mechanizmów połączonych tak, aby wykonywać określone funkcje użyteczne (przeniesienie ruchu, sił). Innymi słowy maszyna to mechanizm lub ich układ nazwany ze względu na wykonywane funkcje techniczne.

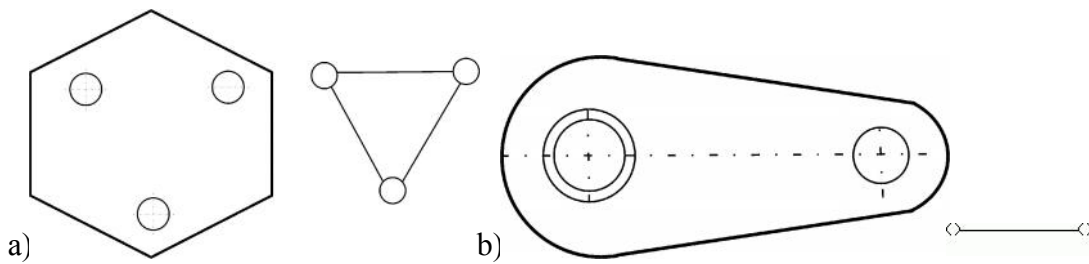
Łańcuch kinematyczny (kinematic chain) - zbiór ogniw połączonych ruchowo:

- a) *zamknięty*: każde z ogniw połączone jest z innymi ogniwami nie mniej niż dwoma węzłami,
  - b) *otwarty*: co najmniej jedno z ogniw połączone jest z innym ogniwem jednym węzłem,
  - c) *prosty*: każde ogniwo posiada nie więcej niż dwa węzły,
  - d) *złożony* (silnik V): co najmniej jedno ogniwo posiada więcej niż dwa węzły,
- a, d) mechanizm korbowy silnika V   a, c) mechanizm jarzmowy

Rysunek 1. Łańcuch zamknięty, złożony (a), łańcuch zamknięty prosty (b).

Symbolika – Dla analizy kinematycznej nieistotny jest rozkład masy ogniwa, ale położenie i rodzaj węzłów.

Rysunek 2. Trójkąt sztywny (a), ogniwo proste (b).

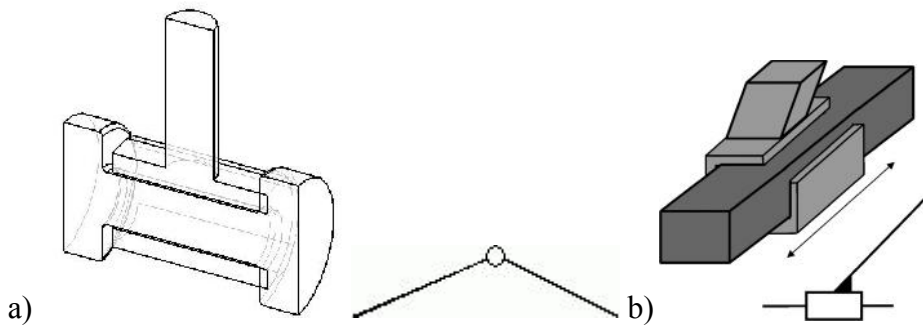
Węzły

Liczba dopuszczonych przez węzeł możliwych prostych ruchów względnych łączonych ogniów określa klasę węzła, a możliwe ruchy względne postać węzła.

Ruchy proste to trzy niezależne obroty i trzy niezależne przesunięcia.

Do pierwszej klasy należą węzły pozostawiające łączonym ogniwom jedną możliwość ruchu względnego.

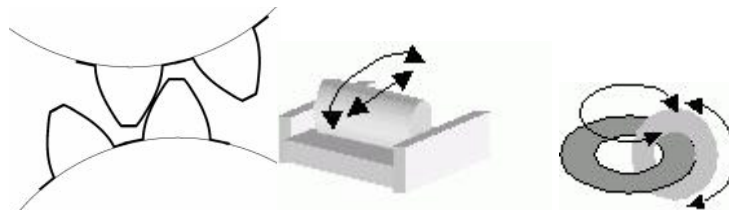
- obrotowy (revolute) (łożyska, przeguby)
- przesuwany (prismatic) (suwaki, tłoki)
- śrubowy (mechanizmy śrubowe)

Rysunek 3. Para kinematyczna obrotowa (a), para przesuwna (b).

Postaci węzłów II klasy:

- dająca dwie możliwości względnego ruchu obrotowego (dwa pierścienie, ogniwa łańcucha)
- względne przesunięcie + obrót ogniów pary (przegub cylindryczny)

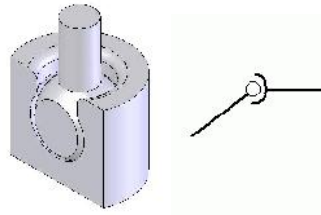

Rysunek 4. Węzły klasy drugiej.

Postaci węzłów III klasy:

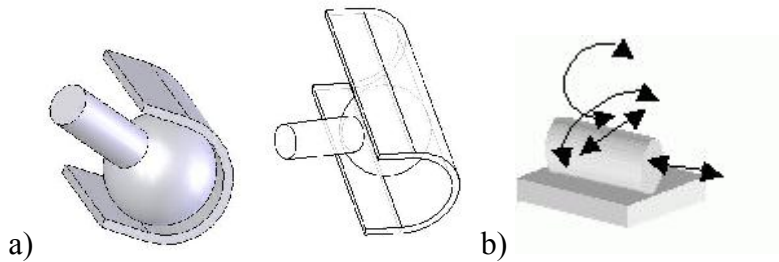
- trzy ruchy obrotowe (przegub kulisty)

- 2 obrotowe i 1 postępowy
- 2 postępowe i obrotowy

Rysunek 5. Przegub kulisty.

Postaci węzłów IV klasy:

Rysunek 6. Węzły klasy IV.

Postaci węzłów V klasy:

Rysunek 7. Węzeł klasy V.

Stosuje się również klasyfikację odwrotną, w której węzły I klasy są węzłami V klasy, itd.

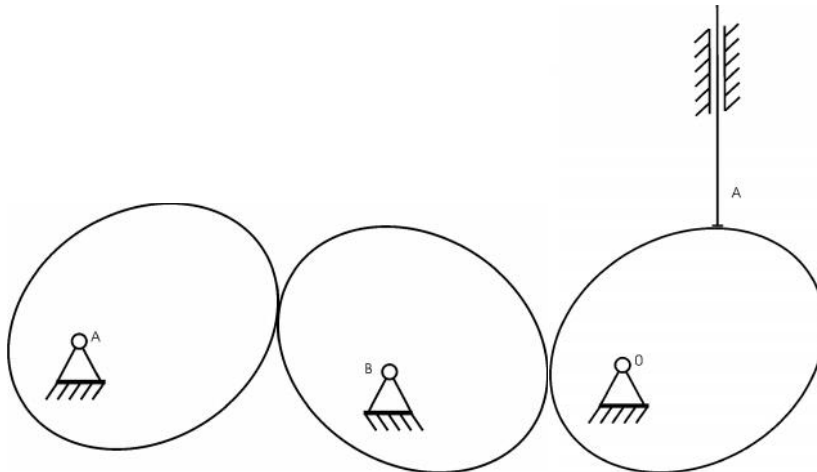
Węzły dzieli się również na:

- *Niższe*: w których ogniwa stykają się na pewnych powierzchniach (obrotowe – przegub, przesuwne - suwak).

Rysunek 8. Przykłady połączeń klasyfikowanych jako węzły niższe.

- *Wyższe*: w których ogniwa stykają się w punktach lub wzdłuż linii (krzywka).

Rysunek 9. Mechanizmy krzywkowe jako przykładu mechanizmów z węzłami wyższymi.

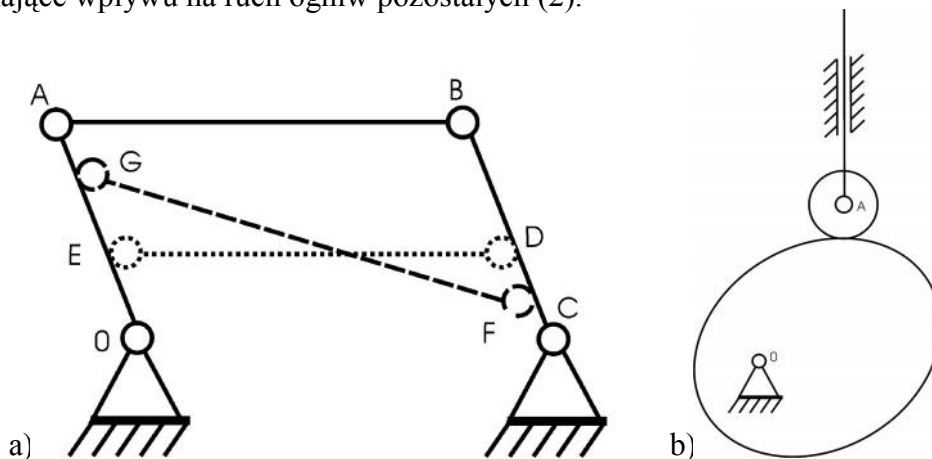
Więzy

Więzy (constraints) to materialne ograniczenia nałożone na ruch mechanizmu, krępujące swobodę ruchu.

Więzy wspólne występują, gdy skojarzenie szeregu par w łańcuch nakłada pewne ograniczenia na ruch względny wszystkich ogniów. Np. każde ogniwo ma 6 stopni swobody, ale po skojarzeniu można otrzymać łańcuch pracujący w jednej płaszczyźnie. Wtedy liczba stopni swobody narzucona przez więzy wspólne redukuje się do 3.

Więzy bierne – więzy niewprowadzające żadnych nowych ograniczeń ruchu (1).

Zbędne stopnie swobody (lokalne stopnie swobody): dodatkowe możliwości ruchów pewnych ogniów niemające wpływu na ruch ogniów pozostałych (2).

Rysunek 10. Więzy bierne ED w czworoboku przegubowym (a), zbędne stopnie swobody (lokalne stopnie swobody) w mechanizmie krzywkowym reprezentowane przez ruch rolki A.

Stopień ruchliwości

Stopień ruchliwości łańcucha kinematycznego w (degree of mobility)– liczba jego stopni swobody względem ostoi, tj. ruchów, które ogniwa łańcucha mogą wykonywać niezależnie od innych ruchów. Jednocześnie jest to liczba parametrów, za pomocą których można jednoznacznie opisać położenie każdego z ogniw.

Dla uzyskania jednoznacznego ruchu mechanizmu trzeba zadać w ruchów prostych jego ogniw. Stopień ruchliwości determinuje zatem liczbę ogniw napędowych w mechanizmach płaskich, co jest warunkiem jednobieżności (określoności ruchu wszystkich ogniw). W mechanizmach najczęściej jeden stopień swobody jest obsługiwany przez jeden silnik.

Stopień ruchliwości łańcucha kinematycznego

Założmy, że mechanizm zbudowany jest z n – ogniw.

Odrzucając więzy bierne i zbędne stopnie swobody oraz uwzględniając więzy wspólne każde z ogniw ma r stopni swobody, jeżeli nie są one ze sobą oraz ostoją połączone. Liczba rn określa sumaryczną liczbę stopni swobody. Skojarzmy ogniwa w łańcuch, wtedy węzeł klasy i zezwala na i ruchów względnych, a więc odbiera ogniwo $r - i$ stopni swobody. Jeżeli liczba węzłów i -tej klasy wynosi p_i , to łącznie wszystkie węzły tej klasy odbierają $(r - i)p_i$ stopni swobody. Uwzględniając węzły wszystkich klas, których liczbę oznaczono jako p , ostatecznie otrzymuje się stopień ruchliwości mechanizmu w

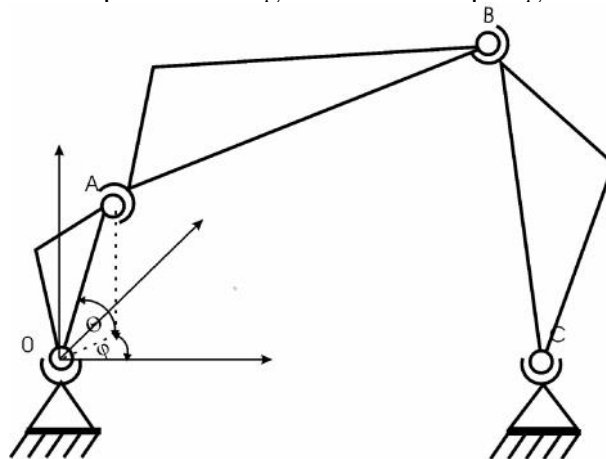
$$w = rn - \sum_{i=1}^{r-1} (r - i)p_i = rn - \sum_{i=1}^{r-1} rp_i + \sum_{i=1}^{r-1} ip_i = rn - r \sum_{i=1}^{r-1} p_i + \sum_{i=1}^{r-1} ip_i =$$

$$rn - rp + \sum_{i=1}^{r-1} ip_i = r(n - p) + \sum_{i=1}^{r-1} ip_i$$

$$w = r(n - p) + \sum_{i=1}^{r-1} ip_i$$

Przykład

Wyznaczyć stopień ruchliwości przestrzennego czworoboku przegubowego.

Rysunek 11. Przestrzenny czworobok przegubowy.

$$n = 3; p = p_3 = 4; r = 6; w = r(n - p) + 3p = 6(3 - 4) + 12 = 6; w = 6$$

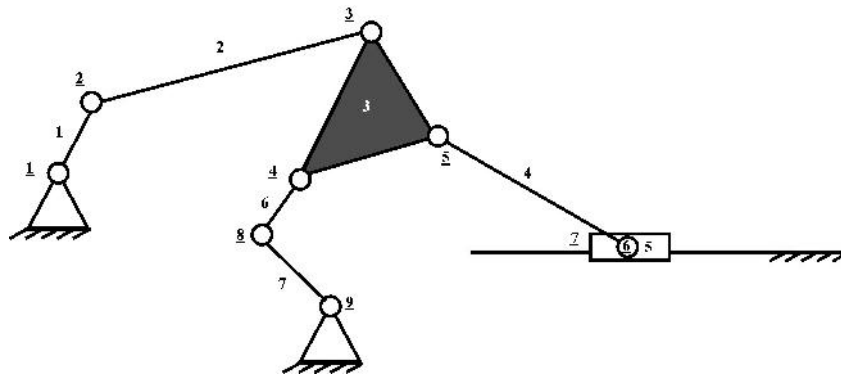
Stopnie swobody

- obrót ogniwa 1 wokół osi (OA),
- obrót ogniwa 2 wokół osi (AB),
- obrót ogniwa 3 wokół osi (CD),
- obrót ogniw 2 i 3 wokół osi (AC),
- położenie węzła A ogniwa 1 opisują dwie współrzędne kątowe (θ, φ) , gdyż $R = const$.

Zadania na wyznaczanie ruchliwości

Wyznacz ruchliwość poniższych mechanizmów płaskich

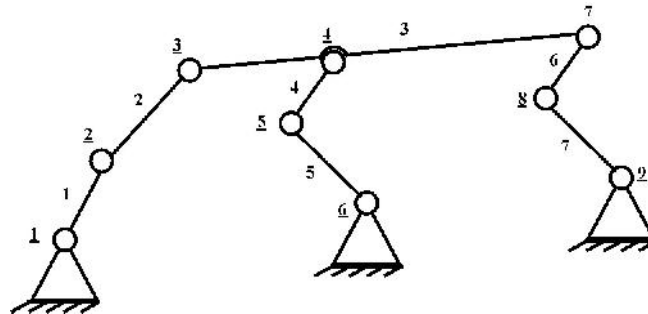
Zadanie 1

Rysunek 12. Mechanizm w zadaniu 1.

Odpowiedź $n = 7, p = 9, w = 3n - 2p = 3$

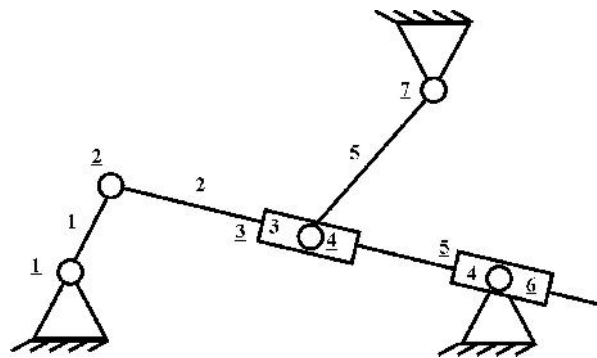
Zadanie 2

Rysunek 13. Mechanizm w zadaniu 2.

Odpowiedź $n = 7, p = 9, w = 3n - 2p = 3$

Zadanie 3

Rysunek 14. Mechanizm w zadaniu 3.

Odpowiedź $n = 5$, $p = 7$, $w = 3n - 2p = 1$

Stosuje się również klasyfikację odwrotną, w której węzły I klasy są węzłami V klasy, itd. Wtedy węzeł klasy i zezwala na $6-i$ ruchów względnych, a odbiera ogniwo i stopni swobody. Załóżmy, że mechanizm przestrzenny zbudowany jest z n ogniw ruchomych. Odrzucając więzy bierne i zbędne stopnie swobody oraz uwzględniając więzy wspólne każde z ogniwo ma 6 stopni swobody, jeżeli nie są one ze sobą oraz ostoją połączone. Liczba $6n$ określa sumaryczną liczbę stopni swobody. Skojarzmy ogniwa w łańcuch, wtedy węzeł klasy i zezwala na $6-i$ ruchów względnych a więc odbiera ogniwo i stopni swobody. Łącznie wszystkie węzły tej klasy odbierają ip_i stopni swobody. Uwzględniając węzły wszystkich klas ostatecznie otrzymuje się stopień ruchliwości mechanizmu.

$$w = 6n - \sum_{i=1}^{r-1} ip_i$$

$$w = 6n - 5p_5 - 4p_4 - 3p_3 - 2p_2 - p_1$$

W mechanizmach płaskich każde ogniwo posiada trzy stopnie swobody. Mogą występować węzły IV i V klasy. Węzły V klasy odbierają dwa stopnie swobody a IV klasy jeden stopień swobody:

$$w = 3n - 2p_5 - p_4$$

Gdy występują tylko węzły piątej klasy wtedy: $p = p_5$

$$w = 3n - 2p$$

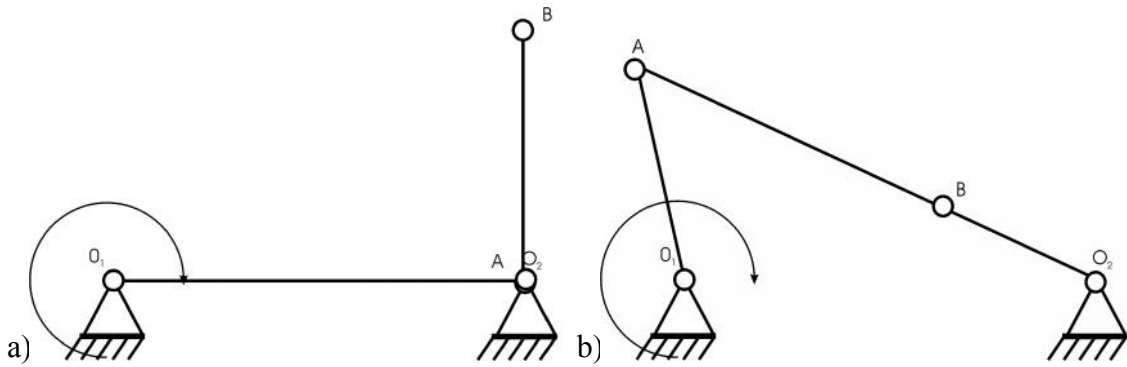
W mechanizmach płaskich klinowych każde ogniwo posiada dwa stopnie swobody. Mogą występować węzły V klasy. Węzły V klasy odbierają jeden stopień swobody:

$$w = 2n - p_5$$

Położenia osobliwe

Specyficzne położenia w których dochodzi do chwilowej zmiany stopnia ruchliwości

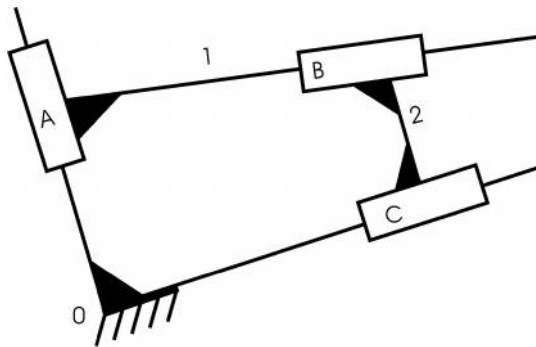
Rysunek 15. Mechanizm w położeniu, w którym uzyskuje dodatkowy stopień (a), położenie, w którym dochodzi do zablokowania mechanizmu (b).

Klasyfikacja mechanizmów

Rodziny mechanizmów

Klasyfikacja w zależności od liczby r możliwych rodzajów ruchu prostego ogniów

- $r = 1$ – pojedyncze pary I klasy
- $r = 6$ – mechanizmy przestrzenne $w = 6(n-p) + p_1 + \dots + 5^*p_5$
- $r = 3$ - mechanizmy płaskie III rodziny: $w = 3(n-p) + p_1 + 2p_2$; gdy istnieją tylko węzły I klasy $w = 3n - 2p_1$.
- $r = 2$ - mechanizmy płaskie klinowe II rodziny: $w = 2(n-p) + p_1 = 2n - p_1$; $p = p_1$

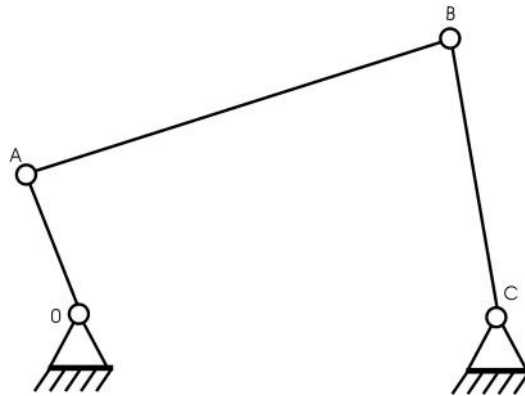

Rysunek 16. Mechanizm klinowy.

Funkcjonalny podział mechanizmów

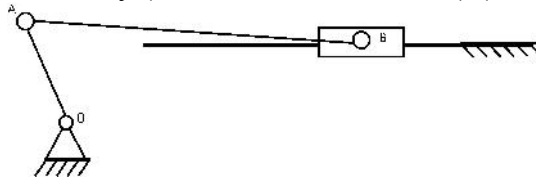
Jest to podział ze względu na funkcje użyteczne mechanizmów, rodzaj zastosowań i wykonywanych zadań technicznych. Ta klasyfikacja jest przydatna dla konstruktorów, natomiast nieużyteczna do celów naukowych.

- mechanizmy dźwigniowe
  - o czworobok przegubowy (four-bar linkage) (mechanizmy obrabiarek, strugarka poprzeczna, mieszalniki – napęd od korby; drezyna, maszyna do szycia – napęd od wahacza; żurawie wypadowe – dwuwahaczowe)

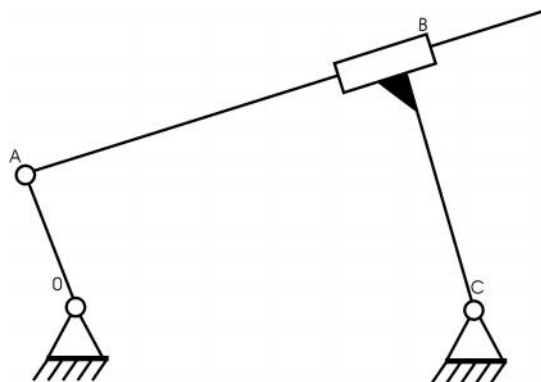
Rysunek 24. Czworobok przegubowy: wahacz (CB), łącznik (AB), korba (OA).

- korbowo – wodzikowy (crank-slider mechanism) (silniki, sprężarki tłokowe)

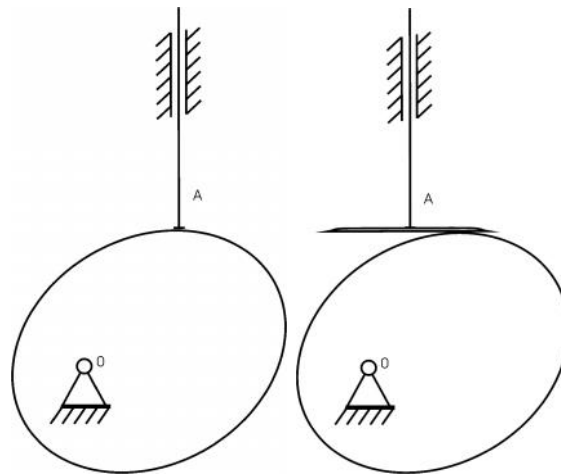
Rysunek 25. Mechanizm korbowo-wodzikowy: korba (OA), korbówód (AB), wodzik (B), prowadnica.

- jarzmowe - suwak w ruchomej prowadnicy (napęd strugarek – przyspieszony ruch jałowy, wolny ruch roboczy)

Rysunek 26. Mechanizm jarzmowy: korba (OA), jarzmo (AB), kamień (CB).

- mechanizmy śrubowe – zamiana ruchu obrotowego na posuwisty w kierunku osi obrotu (zmiana wysięgu żurawia)
- mechanizmy krzywkowe (cam mechanism) (napęd rozrządu w maszynach cieplnych, maszyny włókiennicze)
  - krzywka-popychacz
  - krzywka talerzyk

Rysunek 27. Mechanizmy krzywka-popychacz (a), krzywka-talerzyk.

- Mechanizmy zębate, cierne, ciągnowe – przenoszenie ruchu obrotowego z jednego wału na drugi – przekładnie (gears)